

**OŠ Predoslje Kranj
Predoslje 17a
4000 Kranj**

Ris v Sloveniji

Seminarska naloga pri predmetu Urejanje besedil

Sestavil: Tomaž Hožič

Šolsko leto 2004/2005

Povzetek

V seminarski nalogi želim predstaviti zelo redko žival na Slovenskem, katere obstoj je še vedno ogrožen. To je ris (lat. *Lynx lynx*), ki sodi v red mačk in zveri. Po izgledu je podoben divji mački, vendar če poznamo njegove telesne značilnosti, ju bomo zlahka razločili. Spoznali bomo njen izvor, območja bivanja, telesne značilnosti in kako se prehranjuje. V ljubljanskem živalske vrtu imamo priložnost, da si jo ogledamo precej od blizu, ker je sicer zelo plaha žival in se človeku izogiba. Evropske države se trudijo za obnovitev sobivanja človeka in velikih zveri, katere je človek v preteklosti večinoma iztrebil.

Kazalo vsebine

1. Uvod.....	6.....
2. Mačke in zveri.....	7.....
2.1 Družina mačk (Felidae).....	7.....
2.2 Rod risov (Lynx Kerr).....	8.....
3. Ris (Lynx lynx).....	9.....
3.1 Razširjenost v svetu in pri nas.....	9.....
3.2 Telesne značilnosti.....	11.....
3.3 Puščavski ris ali karakal.....	13.....
3.4 Prehranjevanje risov.....	14.....
3.5 Parjenje.....	16.....
4. Raziskave.....	17.....
5. Izumrle vrste na območju Slovenije.....	18.....
6. Zaključek.....	19.....
7. Literatura.....	20.....
7.1 Knjige.....	20.....
7.2 Članki v revijah.....	20.....
7.3 Spletni viri.....	20.....

Kazalo tabel

Tabela 1: Dimenzije samcev in samic	11...
Tabela 3: Izplačana nadomestila škode.....	15...
Tabela 2: Izrazi za risa v drugih jezikih.....	17...

Kazalo slik

Slika 1: Evrazijski ris.....	8
Slika 2: Evrazijski ris.....	8
Slika 3: Kanadski ris.....	8
Slika 4: Razširjenost risa v Sloveniji.....	9
Slika 5: Starinska risba.....	10
Slika 6: Ris počiva.....	11
Slika 7: Različna telesna obarvanost risov.....	11
Slika 8: Primerjava stopal in hoje.....	12
Slika 9: Primerjava stopal risa in divje mačke.....	13
Slika 10: Karakal.....	13
Slika 11: Damjek.....	14
Slika 12: Divji prašič.....	14
Slika 13: Gams.....	14
Slika 15: Jazbec.....	14
Slika 14: Jelen.....	15
Slika 16: Muflon.....	15
Slika 17: Srna.....	15
Slika 18: Mladič.....	16
Slika 19: Samica z mladičem.....	16

1. Uvod

Ris je majhna mačka in sodi med zveri, tako kot tudi medved in volk. Ris je izjemno redka žival, poseljuje pa precejšne dele našega planeta. Hkrati je izredno plaha žival in le redki ga vidijo v naravi. Še posebno, ker lovi pretežno ponoči, podnevi pa počiva. V Sloveniji je izumrl, a so ga v 70. letih dvajsetega stoletja znova naselili. Danes je število primerkov stabilno, še vedno pa sodi med ogrožene vrste, tako da je odstrel dovoljen le z odločbo.

2. Mačke in zveri

2.1 Družina mačk (*Felidae*)

Mačke (družina *Felidae*) sodijo v skupino zveri, prehranjujejo pa se skoraj izključno z vretenčarji. Večinoma so na vrhu prehranjevalne verige, številne vrste pa skoraj nimajo sovražnikov, če seveda izvzamemo človeka. Dandanašnji poznamo 35 vrst mačk v štirih rodovih, ki so razširjeni na vseh celinah in otokih, razen Avstralije, Madagaskarja in Antarktike. Najbolj znan prednik danes živečih mačk je bil nedvomno sabljasti tiger, ki je živel pred 38 do 26 milijoni let. Najpomembnejša razlika med velikimi mačkami (kamor sodijo tiger, lev...) in malimi (divja mačka, ris...) je v tem, da lahko velike rjovejo (podjezičnico iz kosti je zamenjal hrustanec), majhne pa predejo.

Mačke so najbolj specializirani plenilci. Za razliko od psov, ki lovijo v tropih, so mačke samotarske. Plen zalezujejo in bliskovito naskočijo. Dolgega in utrujajočega pogona ne poznajo. V velikosti so med rodovi velike razlike, vse mačke pa imajo kratek gobec, široko glavo in velike oči. V zobovju so značilni dolgi in sabljasti podočniki, s katerimi plen zadržijo in lahko tudi ubijejo, ter močni derači. S slednjimi meso samo trgajo, žvečiti pa ga skorajda ne morejo.

2.2 Rod risov (*Lynx Kerr*)

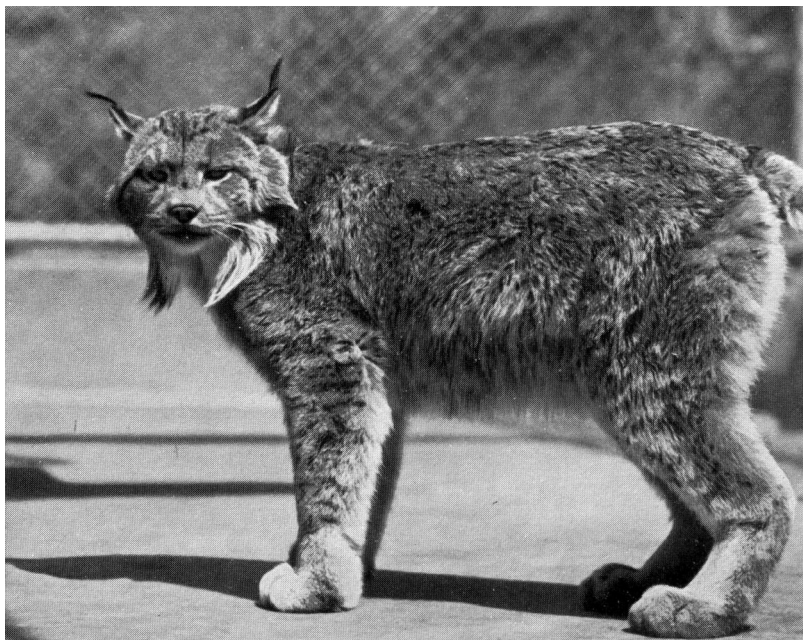
Risi so kratkorepe mačke na visokih nogah. Na konici uhljev imajo čop dlak, katerega pri drugih mačkah ni. Poznamo pet vrst risov, ki poseljujejo Severno Ameriko, Evrazijo in Afriko. Pri nas in v državah bivše Jugoslavije živi le ena vrsta.

Slika 1: Evrazijski ris

Slika 2: Evrazijski ris

Slika 3: Kanadski ris

3. Ris (*Lynx lynx*)

3.1 Razširjenost v svetu in pri nas

Ris je razširjen od Evrope prek Kavkaza, Male Azije in Sibirije do Mandžurije in jugovzhodnega Tibeta. Severnoameriški risi so verjetno posebna vrsta *Lynx canadensis* (Werdlin, 1981). V Evropi je ris zelo razredčen, najdemo ga le še na Balkanskem polotoku, v Karpatih, v Bialovieži na Poljskem, v severnih delih evropske Sovjetske zveze in Skandinaviji.

Nedvomno je, da je bil ris razširjen po ozemlju etnografske Slovenije od dobe mostiščarjev na Ljubljanskem barju tja do sredine 19. stoletja. Stalna zver je bil, kolikor je znano, od 17. stoletja do začetka druge polovice 19. stoletja. Ris je bil ponovno naseljen 3. marca l. 1973, ko so v Kočevskem Rogu spustili iz karantene tri samce in tri samice, ki so izvirali iz Slovaških Beskidov. V naslednjih desetih letih so poselili Kočevski Rog, celotno Notranjsko do južnega roba Ljubljanskega barja na severu, na zahodu pa do Snežnika in Slavnika, kjer so se prvič pojavili leta 1982. Na jugu so prodrli globoko na Hrvaško. V 80. letih 19. stoletja so se pojavili ob vznožju Alp, od koder prodirajo naprej proti severu in SZ. Ris poseljuje obsežne nižinske in gorske gozdove z obiljem starih in tudi podrtih dreves. Pri nas je vezan zlasti na območje dinarskega gozda bukve in jelke.

Slika 4: Razširjenost risa v Sloveniji

- a: največje območje stalne poseljenosti
- b: obora v Kočevskem Rogu, iz katere so leta 1973 izpustili naseljene rise
- c: posamezne najdbe

Po zadnjih podatkih (april 2005) strokovnjaki ocenjujejo, da živi na območju Slovenije med 30 in 50 risov, predvsem na območju južne Slovenije v Kočevskem rogu, Notranjske, Primorske v Posočju in Alpah. Evrazijski ris živi na jugu tudi v Bosni in na Hrvaškem, na severu pa v Italiji in Avstriji. V Italiji poteka na območju Trbiža projekt

naselitve, na Avstrijskem pa jih odstreljujejo lovci na zasebnih zemljiščih, ker jim ris predstavlja tekmeca pri uplenu divjačine. Obstaja celo primer, ko je ris raztrgal tele.

V Evropi je bilo teh zveri okoli l. 1950 še najmanj okoli 1000 osebkov. Potem so jih zakonsko zaščitili. Kasneje se je populacija začela večati najprej v Skandinaviji, v Rusiji in ob Baltiku. Sedaj jih je zopet okoli 7000 oz. toliko kot leta 1850. V večini držav je zaščitena celo leto, na Norveškem, Švedskem, Finskem, v Estoniji, Latviji, Romuniji in Sloveniji pa je dovoljen odstrel. Še najmanj v Sloveniji (nekaj primerkov), največ pa na Norveškem (nekaj deset do največ sto). Risa je v naravi zelo težko opaziti.

Risi so se v zadnjih letih pomaknili bolj proti zahodu. Razlogi so najverjetneje množenje volkov na Kočevskem in Notranjskem ter manjša številčnost srnjadi. Populacija v Sloveniji je vedno veljala za najbolj vitalno na območju Alp in se je naglo širila v Italijo, Avstrijo in Hrvaško. Risi severnih območij so večji.

Slika 5: Starinska risba

3.2 Telesne značilnosti

Največji samci lahko tehtajo tudi do 50 kg, sicer pa človeku ni nevaren Kremplje lahko popolnoma vpotegne v šape, ob vdihu in izdihu pa prede kot mačka. Zelo dobro vidi in še bolje sliši, tako lahko prepozna zajca, ki gloda poganjke na 50 do 60 metrov oddaljenosti. Zalizki niso za okras temveč usmerjajo zvok v ušesa. Ris ima zelo široke šape, zato se lahko giblje tudi po prhkem snegu (pršiču). Na podlago pritiska le s 40g/cm², kar je dvakrat manj kot pri dvakrat lažji divji mački. Zato risu divja mačka ne more uiti in tam, kjer je ris, ni divje mačke.

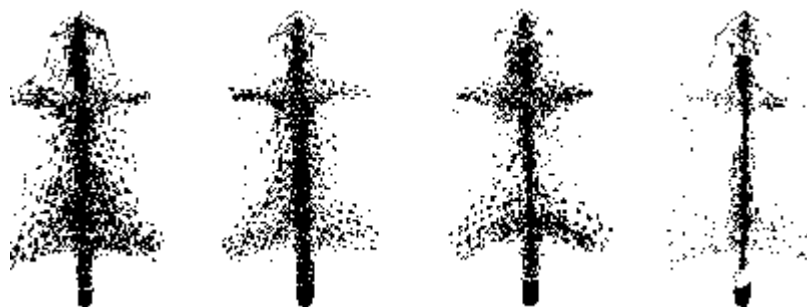

Slika 6: Ris počiva

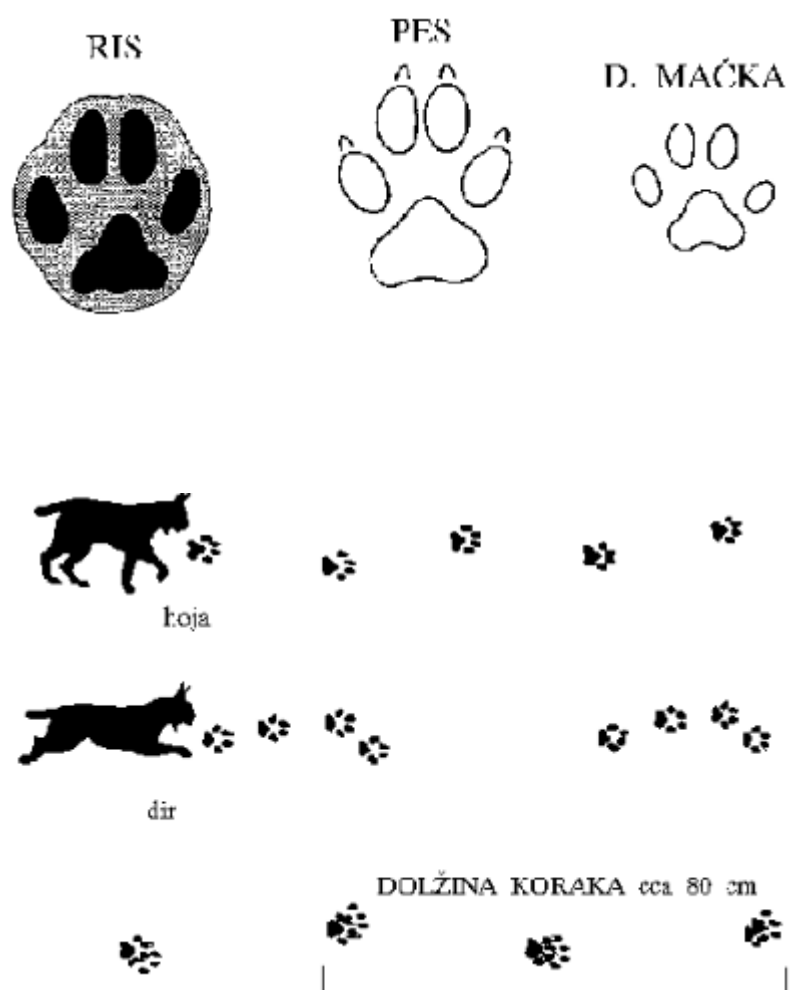
Naš ris ima vse značilnosti svojega rodu: kratko in široko glavo, uhlje s čopki, visoke noge in kratek rep. Kožuh je gost z dolgo in fino dlako. Rdečkasto siv hrbet je posut z rjavimi pegami. Konec repa je črn, trebuh pa belkast. Na licih je dlaka podaljšana v »brado«. V križu so risi nekoliko dvignjeni, kot puma in snežni leopard med srednjimi mačkami.

Tabela 1: Dimenzije samcev in samic

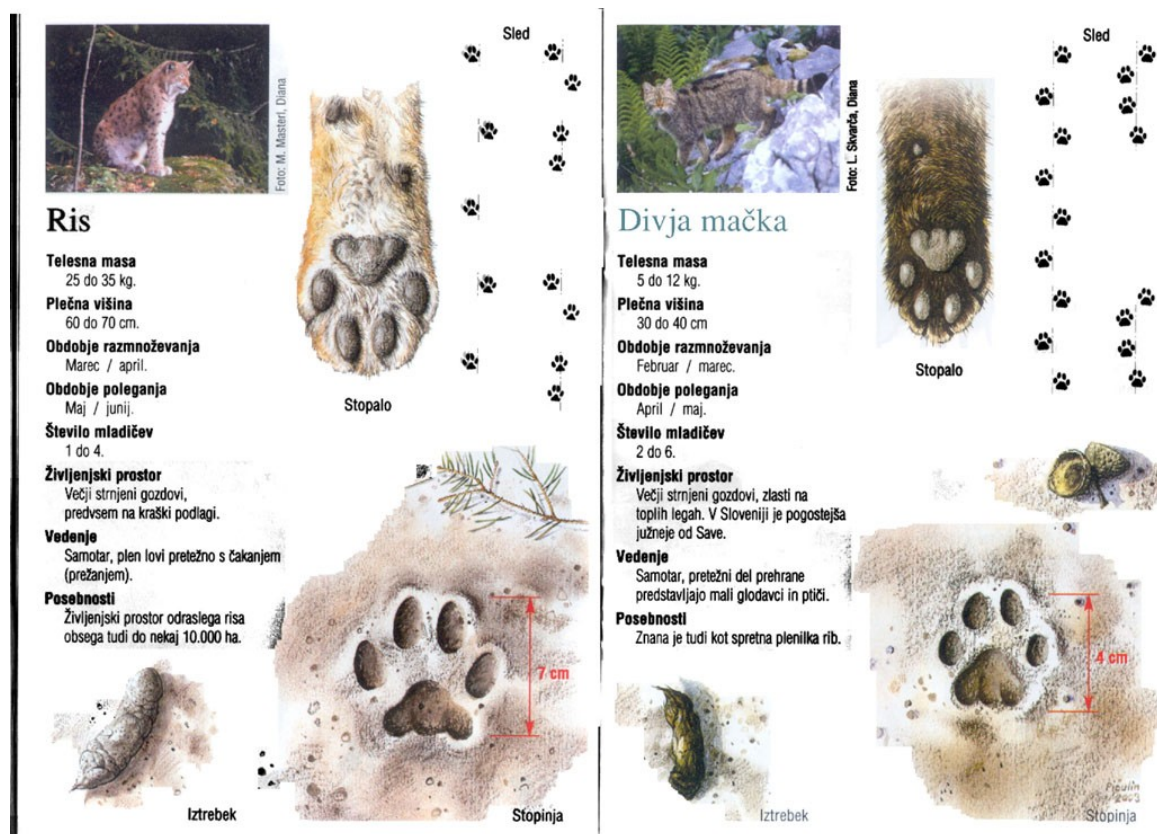
Dimenzija/spol	Samec	Samica
Teža	18-34 kg	16-26 kg
Trup z glavo	85-136 cm	80-100 cm
Rep	13,5-22,5 cm	12-22 cm
Stopalo	19-26 cm	17-25 cm

Slika 7: Različna telesna obarvanost risov

Slika 8: Primerjava stopal in hoje

Slika 9: Primerjava stopal risa in divje mačke

3.3 Puščavski ris ali karakal

Je vitkejši od sorodnikov, kakih 40 cm visok, približno 70 cm dolg ima 25 cm dolg rep in velike uhlje z izredno dolgimi lasnimi čopiči, ki se celo ukrivijo in visijo navzdol. Enobarvna bledo rumena do rdečkasto rumena kratka dlaka že kaže na njegov življenjski prostor. Karakal je puščavska in stepska žival. Njegova domovina je v Afriki južno od Sahare, ter na suhem ozemlju Azije do prednje Indije. Kot vsi pripadniki risovega rodu velja za divjega in neukrotljivega, vendar se je Indijcem posrečilo, da so ga ukrotili in izurili za lov na mlade gazele in pernato divjad. Je skrajno spreten in uren in lahko z enim samim skokom upleni nizko letečega ptiča.

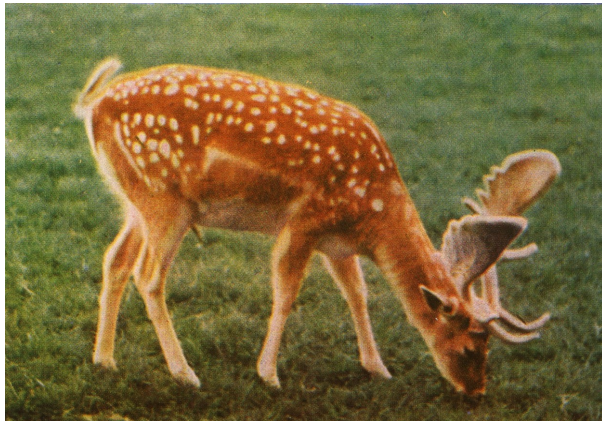

Slika 10: Karakal

3.4 Prehranjevanje risov

Ris je visoko specializiran plenilec, ki lovi iz zasede. Na Kočevskem so bili plen risa srnjad, jelenjad, muflon, damjek, divji prašič, gams, jazbec, zajec, divja mačka in gozdni jereb. Od domačih živali pa pes, mačka in ovca. Tri četrtine njegove prehrane predstavlja srnjad. Pozimi lahko potuje daleč, da pride do plena. Čaka v zasedi in ko opazi plen se poskuša čim bolj približati. Plen doseže s kratim zaletom ali skokom celo do 5 metrov. Če se plen izogne ga ris praviloma ne zasleduje, ker mu to onemogoča razmeroma majhno srce. Večjo žival, srno ali jelenovo tele, popade s krepkimi šapami, jo podre na tla in usmrti z ugrizom v vrat ali tilnik. Ostankov plena ne zavrže temveč jih zakoplje v zemljo ali sneg in se vrača toliko časa, dokler vsega ne poje. Na dan poje do kilogram in pol mesa, tako mu srna nudi hrano za okoli dva tedna.

Lovi predvsem ponoči, ko ima mladiče, kadar je zelo lačen, pa tudi podnevi. Lovno območje je med 20 in 150 kvadratnimi kilometri, zaznamuje pa ga z vonjem in praskanjem po drevesnih deblih.

Slika 11: Damjek

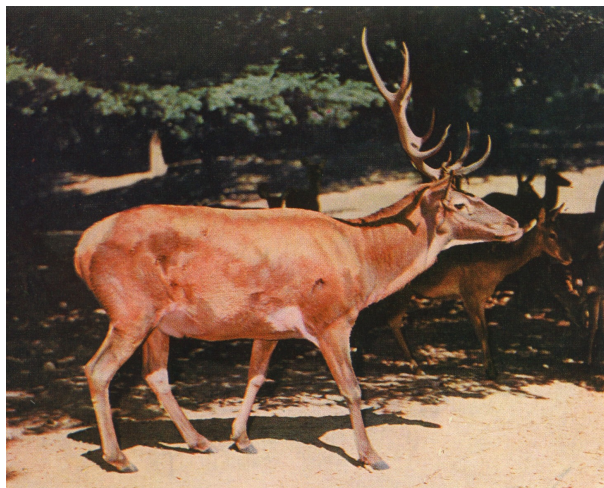
Slika 12: Divji prašič

Slika 13: Gams

Slika 15: Jazbec

Slika 14: Jelen

Slika 16: Muflon

Slika 17: Srna

Ris povzroča škodo na drobnici (ovce) in spodnja tabela prikazuje znesek kmetom izplačanih letnih odškodnin.

Tabela 3: Izplačana nadomestila škode

Leto	Znesek v mio SIT
2002	2,3
2003	1,6
2004	1,9

3.5 Parjenje

Parjenje se prične februarja ali marca, izjemoma januarja. Po 70 do 74 dnevni brejosti skoti dva do tri mladiče, izjemoma tudi do pet mladičev. Življenjska doba risa je 14 do 17 let, naravnih sovražnikov pa nima.

Slika 18: Mladič

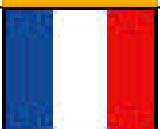
Slika 19: Samica z mladičem

4. Raziskave

Na katedri za ekologijo živali Biotehnične fakultete v Ljubljani se raziskovalci trudijo spremljati čim več primerkov na našem ozemlju. To pomeni, da jih morajo najprej uloviti, kar je zelo težavno, potem popisati njihove značilnosti (spol, starost, teža, velikost ipd.), jih opremiti z oddajniki radijskih signalov in GPS (angl. Global Positioning System) sprejemniki, ki beležijo njihov položaj in poti premikanja. Naše raziskovalce zanima tudi, kako uspešno se širi proti severu in ali se sreča z risi drugih alpskih držav.

Kot omenjeno, je ulov izjemno težaven, ker se ris le redko ujame v posebno past, ki pa ga ne poškoduje. Past je sestavljena iz zanke, ki je prevlečena z gumo, da se ris ne poškoduje, sama zanka pa je tudi na vzmeti tako, da se ujeti ris sčasoma le utruji. Ko se past sproži, to poseben oddajnik sporoči in že prihitijo strokovnjaki. Aprila 2005 so le 15 km iz središča Ljubljane ujeli samico, ki so jo poimenovali Lojzka. Pri Lojzki so bili že v slabi uri, kar je zelo hitro. Populacija pri nas je zdaj zaščitena in risa je dovoljeno odstreliti le po odločbi.

Tabela 2: Izrazi za risa v drugih jezikih

	Jezik	Izraz
	Latinski	Lynx lynx
	Slovenski	Ris
	Angleški	Lynx
	Nemški	Luchs (m)
	Francoski	Lince (ž)
	Španski	Lince (m)
	Hrvaški	Ris
	Madžarski	hiúz
	Italijanski	Lynx
	Portugalski	Lince (m)

5. Izumrle vrste na območju Slovenije

Evrazijski ris

Izumrl konec 19. st., znova naseljen leta 1973.

Bober

Izumrl verjetno v 18. st., zadnje čase se vrača po rekah iz Hrvaške in Madžarske.

Alpski kozorog

Po nezanesljivih podatkih izumrl v 16. stoletju, ponovno naseljen med leti 1890 in 1896.

Tur (divje govedo)

Verjetno izumrl že pred letom 1000.

Alpski svizec

Izumrl pred približno 10.000 leti, naselitve potekajo od leta 1953.

Sredozemska medvedjica (vrsta tjulnja)

Izumrla v 19. stoletju

6. Zaključek

Spoznali smo izredno lepo in zanimivo žival, ki prebiva tudi pri nas in jo je zelo težko srečati. Le upamo lahko, da se bo dovolj razmnožila. S pomočjo ujetih osebkov, ki jih potem opremijo z radijskimi oddajniki, bodo raziskovalci pridobili dragocene podatke o njenem gibanju. Ker je tako redka žival in izredno plaha, jo bomo še dolgo lahko občudovali le v živalskem vrtu, recimo v živalskem vrtu v Ljubljani.

7. Literatura

7.1 Knjige

1. Boris Kryštufek: Sesalci Slovenije, Prirodoslovni muzej Slovenije, 1991
2. Ivan T. Sanderson: Sesalci – Ilustrirana enciklopedija živali, Mladinska knjiga, 1972

7.2 Članki v revijah

3. Franci Kljun, Urban Červek: Ris na pragu Ljubljane, časopis Delo, 11.4.2005
4. Tomaž Branc: Ris – kljub zaščiti še vedno ogrožen, časopis Delo, 27.3.2005

7.3 Spletni viri

5. <http://www.mojpes.com/clanki/clanek.asp?rubrika=zoo&page=1#oktober2004>
6. <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/nomenklatura-multilingual1.htm>
7. <http://www.lovstvo.net/D-Ris.php>
8. http://franc.prelog.org/Stopinje_zivali/
9. http://www.geocities.com/sorcmrsnik/rast_zival.html
10. <http://www.bf.uni-lj.si/bi/ekologija/zivali/index.htm>
11. http://www.gov.si/mkgp/slo/1_603_ris.php?rezultati=1
12. <http://www.prom.si/PromOs/Lynx.html>